

Житомирська міська рада
Управління у справах сім'ї, молоді та спорту
Житомирська обласна молодіжна громадська організація
«Паритет»
Асоціація міст України

**Впровадження
комплексного ґендерного
підходу
в роботу органів місцевого
самоврядування**

Методичні рекомендації

Житомир 2018

Рекомендовано до друку наказом управління у справах сім'ї, молоді та спорту
Житомирської міської ради № 457 від 05.11.2018

Рецензенти:

Колодій М.М., кандидат державного управління, доцент кафедри політології і державного управління Ужгородського національного університету.

Коляденко С.М., кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальних технологій Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Впровадження комплексного ґендерного підходу в роботу органів державної виконавчої влади на регіональному рівні: Методичні рекомендації / Авт.-упоряд.: Євченко С.В., Остапчук О.Л. – Житомир, Надруковано з оригінал-макета автора. Підписано до друку 06.11.2018. Формат 60х90/16. Обл. вид. арк 5.2. Друк цифровий. Гарнітура Arial Зам. 730. Наклад 100шт. Видає: ФОП Оржехівський А.О. СВ В00 №762079А.О., 2018. – 56 с.

У виданні представлені методичні рекомендації із застосування комплексного ґендерного підходу до вирішення різних проблем з урахуванням ґендерної складової та ґендерного бюджетування як технології ефективного управління.

Адресовано спеціалістам органів місцевого самоврядування, іншим особам, які займаються проблемами включення ґендерної складової в життєдіяльність громади

© Євченко С.В., Остапчук О.Л., 2018.

ЗМІСТ

Вступ	4
Комплексний ґендерний підхід	6
Ґендерний аналіз як основа комплексного ґендерного підходу, його завдання та функції	17
Ґендерне бюджетування як ефективна технологія управління	23
Застосування комплексного ґендерного підходу та практики впровадження ґендерних бюджетних ініціатив (на прикладі м. Житомира)	28
Додатки	48
Словник термінів	48
Національне законодавство щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків	54
Список використаної та рекомендованої літератури	55

Вступ

Ґендерна рівність – комплексне явище. Результати та наслідки ґендерної нерівності відображаються на усіх сферах нашого життя, незалежно від того, стосується це чоловіків чи жінок, дітей чи дорослих. Для досягнення справжньої ґендерної рівності, потрібні не лише зміни на законодавчому та політичному рівнях, а й розуміння складних і не завжди очевидних форм вияву ґендерної нерівності та визнання її масштабних наслідків. Отже, робота щодо впровадження ґендерного підходу починається з визнання ґендерної рівності як одного з основних аспектів сталого людського розвитку та забезпечення прав людини.

Сучасне українське суспільство на сучасному етапі набуває змін як в системі політичних перетворень, нових технологій, способів організації економіки, так і стосовно усталених уявлень про роль жінки й чоловіка.

Свідченням визнання державою важливості ґендерних питань було прийняття Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» у 2005 році, на сучасному етапі – прийняття державної програми ґендерного розвитку (2018 рік). Продовжується процес побудови механізму управління ґендерними процесами в системі законодавчої та виконавчої влади, а також у системі місцевого самоврядування, що особливо важливо в контексті реформи децентралізації.

Юридична рівність не завжди зумовлює рівність фактичну. Саме тому постає нагальне завдання інтегрування ґендерного підходу в державну політику України як на національному, так і на місцевому рівнях.

Метою такої політики є запобігання дискримінації за ознакою статі в економічній, політичній, освітній, культурній, будь-якій іншій сфері суспільного життя.

У 2018 році Житомирською міською радою було прийнято рішення «Про приєднання до Європейської Хартії рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад». Імплементация означеного документу передбачає включення ґендерної складової до програм місцевого розвитку. Означена діяльність має враховувати основні принципи Європейської Хартії рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад, зокрема:

- рівність жінок і чоловіків є фундаментальним правом;
- для забезпечення рівності жінок і чоловіків необхідно усунути множинну дискримінацію;
- збалансована участь жінок і чоловіків у прийнятті рішень є передумовою демократичного суспільства;
- усунення ґендерних стереотипів має основоположне значення для досягнення рівності жінок і чоловіків;
- інтеграція ґендерної проблематики в усі види діяльності місцевої влади необхідна для забезпечення рівності жінок і чоловіків;
- плани дій і програми з необхідними ресурсами є важливими інструментами для забезпечення рівності жінок і чоловіків.

Діяльність Житомирської міської ради щодо реалізації рекомендацій Європейської Хартії рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад відбуватиметься урахуванням таких горизонтальних індексів, як демократична підзвітність; політична участь); загальні рамки рівності; роль роботодавця; державні закупівлі та контракти; роль у наданні послуг; планування та сталий розвиток; роль регулюючого органу; міжнародне співробітництво.

Перед посадовими особами місцевого самоврядування зазвичай постають питання про те, яким чином ґендерний підхід можна застосувати у їх повсякденній роботі, чи стосується це їхнього регіону та галузі, навіщо це потрібно, як можна ґендерний підхід реалізувати на практиці, що саме можна зробити?

Даний посібник призначений для посадових осіб місцевого самоврядування і містить опис та рекомендації із застосування комплексного ґендерного підходу до вирішення різних проблем з урахуванням ґендерної складової, а також методику та практики застосування ґендерного бюджетування як ефективної управлінської технології.

Метою посібника є створення цілісного бачення того, що таке ґендерно чутливий підхід, надання детальних рекомендацій щодо методики реалізації ґендерного підходу на практиці.

Видання призначене для посадових осіб місцевого самоврядування, які не є спеціалістами в царині ґендерних досліджень, проте відповідно до законодавчих та нормативно-розпорядчих документів несуть відповідальність за практичне впровадження ґендерного підходу у свою повсякденну діяльність.

Комплексний ґендерний підхід (ґендерний мейнстрімінг)

Комплексний ґендерний підхід – це відносно нова фундаментальна стратегія досягнення рівності між статями, яка не заміняє традиційного розуміння політики, що здійснюється в інтересах рівності між чоловіками та жінками. Згідно з таким підходом, для досягнення рівності політичні дії організовуються як процес урахування відмінностей між статями, а не «зрівнялівки».

Комплексний підхід до проблеми рівності чоловіків і жінок – це застосування усієї сукупності різноманітних методик та інструментів у організації, вдосконаленні й оцінці процесів прийняття рішень особами, які залучені до здійснення політики, з метою інтегрування ґендерного підходу у всі галузі життєдіяльності суспільства на всіх рівнях управління ними.

Концепція комплексного ґендерного підходу (gender mainstreaming) як система поглядів на стан, зміни, розвиток, оцінку становища та стосунків між жінками та чоловіками в контексті всього суспільства, його формування, організації та перетворень виникла в середині 90-х років минулого століття і набула подальшого розвитку.

Цінність ґендерного мейнстрімінгу полягає в тому, що такий підхід дозволяє врахувати ґендерний вимір в усіх напрямках політики. Ґендерна рівність не розглядається як «окреме питання», а стає наскрізною складовою всіх напрямів політики та програм. Жінки і чоловіки розглядаються разом, як дійові особи у процесі розвитку, так і бенефіціари (отримувачі послуг) цього процесу. Вони одночасно є і суб'єктами, і об'єктами. На відміну від ґендерно нейтрального підходу до розвитку, ґендерний мейнстрімінг передбачає, що напрями політики та втручань можуть мати різний вплив на чоловіків та жінок, хлопчиків і дівчат.

Слід підкреслити, що ґендерний мейнстрімінг відрізняється від підходу «Участь жінок у процесі розвитку», адже його відправним пунктом є ретельний аналіз ситуації розвитку, а не припущення щодо ролей та проблем жінок. Досвід вказує на те, що ґендерні питання залежать від країни, регіону та конкретної ситуації. Окрім того, чоловіки та жінки, хлопці та дівчата мають різні потреби, пріоритети, і можливості, які створюються політикою та проектами, а також їх результати часто неоднаково впливають на ці групи. Метою

ґендерного мейнстримінгу є виправлення означеної нерівності. З огляду на вищезазначене ґендерний мейнстримінг має очевидну перевагу порівняно з гендернонейтральним підходом та підходом «Участь жінок у процесі розвитку»(WID), оскільки:

- використовує наявні ресурси таким чином, що забезпечує найбільшу користь для всіх, як чоловіків, так і жінок;
- визначає та використовує можливості для покращення ґендерної рівності у проектах та напрямках політики, які не розглядалися як ґендерні;
- може включати у себе конкретні ініціативи для жінок у таких стратегічних сферах, як законодавство, вибір, участь у прийнятті рішень, а також може бути спрямований на приховані упередження, що лежать в основі ситуацій, які є несправедливими стосовно чоловіків та жінок в усіх галузях формування політики;
- з оперативної точки зору ґендерний мейнстримінг дозволяє тим, хто формує політику, і тим, хто веде практичну діяльність, не лише зосереджуватися на наслідках ґендерної нерівності, а й визначати і виправляти процеси, що її спричиняють.
- сприяє зменшенню розриву між декларативним та реальним утвердженням ґендерної рівності шляхом синтезу інформації та її адаптації відповідно до конкретних місцевих потреб.

Десять кроків впровадження комплексного ґендерного підходу у процес прийняття стратегічних рішень та розробки програм

КРОК 1 Ґендерний підхід до складу учасників: хто розробляє та приймає рішення?

КРОК 2 Ґендерний підхід до програми, в якій розкривається суть питання.

КРОК 3 Рух до ґендерної рівності: з якою метою?

КРОК 4 Визначення ситуації: яку інформацію ми маємо?

КРОК 5 Уточнення питання: дослідження та аналіз.

КРОК 6 Прийняття рішення щодо плану дій: розробка політики втручань та визначення бюджетів.

КРОК 7 Відстоювання точки зору: ґендерні питання важливі!

КРОК 8 Моніторинг: спостереження (ґендерно чутливе) за тим, що відбувається.

КРОК 9 Оцінювання: наскільки ефективно ми діяли?

КРОК 10 Ґендерна комунікація.

Слід пам'ятати, що ці кроки є основними принципами, які допомагають зрозуміти процес ґендерного мейнстрімінгу.

Основні причини, які вказують на важливість комплексного ґендерного підходу:

- він ставить людину у центр процесу формування політики ;
- цей підхід забезпечує ефективніше управління ;
- він охоплює і жінок, і чоловіків, максимально використовуючи людські ресурси ;
- завдяки такому підходу суспільство починає приділяти увагу ґендерній рівності ;
- цей підхід дозволяє враховувати відмінності між жінками та чоловіками .

Комплексний ґендерний підхід (КҐП, «ґендерний мейнстрімінг») – це метод проектного планування з урахуванням потреб жінок і чоловіків. Ґендерний підхід означає процес оцінки будь-якого запланованого заходу, програми, законодавства та стратегій з точки зору його впливу на жінок та чоловіків у всіх галузях діяльності та на всіх рівнях. Історичні, культурні, релігійні, етнічні традиції закріпили **різність** сфер діяльності жінок і чоловіків, що вплинуло на **неоднаковість потреб** жінок і чоловіків і **неоднаковість їх можливостей**, і як наслідок, нерівне соціальне становище. Стратегія базується на тому, щоб інтереси та досвід жінок, а також інтереси та досвід чоловіків стали невід'ємним критерієм при розробці загальної концепції, при реалізації, здійсненні моніторингу та оцінці загальних напрямків діяльності і програм у всіх політичних, економічних і громадських сферах для того, щоб і чоловіки і жінки змогли отримувати рівну вигоду, а нерівність ніколи б не вкорінилася. Впровадження

ґендерних підходів є питанням соціальної справедливості, і необхідне для забезпечення рівноправного і стійкого людського розвитку шляхом застосування найбільш результативних і ефективних заходів. Програми соціально-економічного розвитку територій мають бути спрямованими на задоволення потреб жінок і чоловіків, на **забезпечення ґендерної рівності** у розвитку, соціальному захисті, збереженні здоров'я, на підвищення їх економічних можливостей тощо.

Комплексний ґендерний підхід забезпечує динаміку, процес, спрямований на розвиток та результат, а не виконання заходів заради діяльності та без перспектив до змін. Комплексний ґендерний підхід включає різносторонній аналіз для усвідомлення виконавцем, яких якісних змін для жінок і чоловіків проект може реально досягнути. Аналіз ситуації, аналіз зацікавлених сторін, аналіз проблем, аналіз цілей спрямовані на досягнення **релевантності** програми (проекту) (відповідності потребам жінок і потребам чоловіків). План дій на основі попереднього різнобічного аналізу, план ресурсів та чітко визначені показники результатів забезпечать **здійсненність** проекту на практиці. Аналіз факторів ризику та план моніторингу проекту гарантуватимуть **стійкість** проекту.

«10 кроків» - це алгоритм комплексного ґендерного підходу (КГП).

КРОК 1. «АНАЛІЗ ЗАЦІКАВЛЕНИХ СТОРІН»

Під час виконання першого кроку необхідно відповісти на питання: **Хто є зацікавленими сторонами?**

Різні потреби жінок і чоловіків, різний досвід формує неоднакове бачення вирішення проблем та використання ресурсів. Чи буде враховано різні погляди та в результаті знайдено найкращий варіант вирішення проблеми, залежатиме від складу зацікавлених сторін.

Групу зацікавлених сторін (стейкхолдери, контрагенти) можуть складати особи, які приймають рішення (депутати, фінансисти, керівники галузевих управлінь, керівництво місцевих рад), виконавці проекту, бенефіціари (особи, на яких безпосередньо впливатимуть результати проекту, тобто цільова група). Важливо врахувати той факт, що серед зацікавлених сторін можуть бути контрагенти, які зацікавлені у виконанні проекту, так і ті, що виступають «проти».

Ідентифікація контрагентів проекту та їх ставлення до проекту є важливою частиною програмного планування. Представники зацікавлених сторін беруть участь у розробці концепції проекту, у визначенні проблеми та виявленні причин існування проблеми.

КРОК 2. «АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ»

Щоб зробити другий крок у проектному плануванні, необхідно чітко усвідомлювати, що є проблемою, що є причиною, яка створює цю проблему, і що є наслідками проблеми.

Аналіз проблеми та пошук причинно-наслідкових зв'язків можна представити у вигляді «дерева проблеми», де наслідки – це крона дерева, те, що ми бачимо та відчуваємо; де причини – це коріння дерева, які сховані у землі, про які ми майже нічого не знаємо, і які постійно підживлюють проблему, тобто стовбур дерева.

Ресурси мають бути спрямовані на знищення коріння (причин) проблеми, а не наслідків. Фінансувати потрібно заходи, які будуть системно і спрямовано впливати на ліквідацію причин існуючої проблеми. Кожна з причин виникнення проблеми буде мати свою систему заходів, які і сформулюють цілеспрямований проект (програму). Наприклад: причина «втрата роботи» потребує заходів з перекваліфікації, системи пошуку роботи, менторства, майстер-класів, психологічної підтримки із залученням таких контрагентів, як центри зайнятості, консалтингові організації, тренінгові центри, інформаційні служби, центри розвитку людини. У кожному випадку потрібно враховувати й гендерні аспекти, оскільки означений чинник може суттєво впливати на систему ефективних заходів.

Надаючи характеристику причинним взаємозв'язкам, слід уникати посилення на відсутність будь-чого (наприклад, фінансування), як на проблему. Не відсутність сама по собі є проблемою, а те, до чого призводить відсутність, становить проблему. Не відсутність роботи призводить людину до кризового стану, а невідповідність фахових навичок та знань людини потребам сучасного ринку праці призводить її до статусу безробітної, невідповідність умов праці, заробітна плата, які пропонує сучасний український ринок праці, потребам осіб, які шукають роботу. Правильне формулювання причин дає не одне вирішення проблеми, а декілька альтернативних рішень.

Під час аналізу проблеми важливо враховувати ґендерні особливості цільової групи.

КРОК 3. «АНАЛІЗ ЦІЛЕЙ ТА ВИЗНАЧЕННЯ МЕТИ»

Після ідентифікації тих проблем, які проект (програма) покликані допомогти визначити та вирішити, після аналізу контрагентів необхідно сформулювати цілі проекту та основну мету.

Чого ми хочемо досягти за допомогою проекту (програми)? У чому значимість проекту (програми) для суспільства? З яких частин, проміжних цілей складається ситуація? Які проміжні цілі необхідно поставити, щоб досягнути проектної мети? Який зв'язок між цілями і результатами?

Цілі повинні бути зрозумілими, реалістичними, доступними для вимірювання.

Якщо потреби жінок і чоловіків не однакові, тоді ціллю має бути пошук можливостей задовольнити потреби і жінок, і чоловіків. Так, наприклад, у сфері фізичної культури та спорту будівництво стадіону задовольнить більшою мірою потреби у фізичному розвитку чоловіків, оскільки активні групові ігри на вулиці є переважно їх потребою. Здоров'я жінок залишиться поза увагою проекту, адже жінки надають перевагу іншим видам занять фізичною культурою.

Мета проекту спрямована на вирішення головної проблеми. Ціль характеризує ситуацію, яка для цільової групи буде визначальною для досягнення якісних змін.

КРОК 4. «АНАЛІЗ СИТУАЦІЇ»

Аналіз ситуації є фактично аналізом зовнішніх умов у вирішенні проблеми. Проект не існує у соціальному, економічному та політичному вакуумі. Його успіх залежить від норм, законів, політичної волі, постанов, обов'язків, фінансування – від інституційної ситуації в країні та регіоні. Цей крок важливий тим, що допоможе авторам проекту (програми) передбачити можливості та перешкоди у його виконанні. Умови виконання проекту мають бути сприятливими.

Чи відповідає проект або програма стратегії розвитку міста, регіону на макрорівні, проблемам розвитку країни?

Що відомо? Якої інформації не вистачає?

Цей крок є етапом збору необхідної інформації та формування бази даних умов для створення проекту. До інформаційно-аналітичної бази даних умов бажано включити :

- нормативно-правове забезпечення для вирішення проблеми;
- розділені за статтю статистичні дані;
- досвід інших організацій, громад, країн у вирішенні визначеної проблеми (заходи, технології, успішні історії, інновації):
- які є джерела фінансування: державний бюджет, місцевий бюджет, спонсорська допомога, благодійна допомога від фізичних осіб, гранти міжнародних благодійних фондів, гранти національних фондів, волонтерська праця бенефіціарів (учасників проекту, які зацікавлені у вирішенні проблеми). Бюджет проекту майже завжди є консолідованим (принцип партисипації: з різних джерел фінансуються різні статті бюджету).

КРОК 5. «АНАЛІЗ МОЖЛИВОСТЕЙ»

Із зібраної бази даних необхідно обрати ту інформацію, яка відповідає меті, потребам та можливостям. Для цього необхідно відповісти на наступні питання:

Чи дійсно зміст та структура проекту (програми) є оптимальними для розв'язання проблеми? Чи дозволяють заходи вирішувати такі причини/проблеми? Чи розглядалися альтернативні рішення?

Інструментами для уточнення можуть бути: опитування цільової групи, консультування з експертами, проведення обговорення плану дій з зацікавленими сторонами, анкетування цільових груп з урахуванням віку та статі.

КРОК 6. «ПЛАН ДІЙ - ПЛАН РЕСУРСІВ»

Належне, спрямоване на усунення причин планування заходів забезпечує досягнення результатів, що в свою чергу призводить до досягнення проектної мети та змін на рівні суспільства. Заходи мають бути прив'язані до результатів, які вимірюються індикаторами (показниками). Планування ресурсів (зокрема бюджету) повинно бути тісно прив'язане до індикаторів. Ресурси, які направляються на реалізацію запланованих заходів, можуть, наприклад, включати технічну експертизу в різних видах знань та інформації; устаткування

та обладнання (обслуговування устаткування); грошові кошти (розподіл постатейних витрат); час (в які терміни можливо провести кожен захід); приміщення (офіси, навчальні приміщення).

Важливо перед стартом проекту чітко розмежувати відповідальність сторін в тому, що стосується ресурсів та виконавчої діяльності. Важливо пам'ятати про формування ґендерно справедливою бюджету проекту (програми).

КРОК 7. «ВІДСТОЮВАННЯ ІНТЕРЕСІВ»

Чи призведуть дії до досягнення цілей? Чи існує організаційна, адміністративна та технічна компетентність і потенціал? Чи достатньо бюджету, кадрових ресурсів та часу, якщо співставити їх із завданням/цілями? Для успіху в представленні проекту конкурсній чи бюджетній комісії у авторів програми (проекту) є:

- чітко обґрунтована проблема згідно із статистичними даними, розділеними за статтю, на основі проведеного дослідження;
- чітко сформульована мета та цілі проекту;
- розроблено структурований план цілеспрямованих заходів, результати яких можуть бути вимірні;
- є група зацікавлених сторін;
- є чітко визначена цільова група (бенефіціари);
- проект відповідає загальнодержавним, регіональним напрямом соціально-економічного розвитку та державній ґендерній політиці.

КРОК 8. «МОНІТОРИНГ/АНАЛІЗ РИЗИКІВ»

Важливо виявити, проаналізувати та дати оцінку факторам, які по-різному впливають на можливості досягнення цілей програми (проекту).

Зовнішні ризики: політичний розвиток, природні катаклізми, та інші можуть поставити під загрозу досягнення цілей програми (проекту). У більшості випадків проектна група не спроможна вплинути на ці ризики.

Внутрішні ризики підконтрольні в рамках програми (проекту): затримка постачання, кадрові зміни, тощо. Ці ризики можна передбачити та розробити заздалегідь додаткові заходи попередження негативних ефектів.

Ґендерно чутливий моніторинг, як система спостереження за ходом реалізації програми (проєкту), повинен бути спланований заздалегідь.

КРОК 9. «ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТІВ»

Оцінка результатів проєкту здійснюється фінансистами та виконавцями на предмет ефективності використання ресурсів та ступеня досягнення результатів за визначеними показниками. Ґендерний компонент проєкту – це оцінка впливу результатів на жінок та чоловіків цільової групи, тобто наскільки чоловіки та жінки отримали рівноцінні вигоди від реалізації проєкту (програми). Проєкт (програма) повинен мати інструментарій визначення ефективності проведених заходів.

КРОК 10. «ЗВОРОТНІЙ ЗВ'ЯЗОК»

Це оцінка якості проєкту зі сторони цільової групи, яка має відчуватися в тих позитивних змінах у суспільстві, в інформаційному просторі, в емоційному та психологічному настрої людей від результатів програми (проєкту), у прийнятті цільовою групою ефектів, тобто наслідків від реалізації проєкту. Важливим акцентом ґендерного підходу залишається оцінка з боку жінок та чоловіків. Засоби отримання зворотної інформації можуть включати аналіз ЗМІ, опитування цільових груп, анкетування, проведення фокус-груп, що має бути заплановано в проєкті.

Орієнтовний перелік запитань для використання комплексного ґендерного підходу в процесі щоденної підготовки управлінських рішень та формування політики

(Десять кроків комплексного ґендерного підходу мають стати основним документом, через призму якого щоденно „пропускаються” всі матеріали, які опрацьовуються посадовими особами місцевого самоврядування)

1) **Передумови.** Чи відображені ґендерні аспекти в підготовчих матеріалах? Чи всі дані в ситуаційному аналізі розрізнені за статтю?

- Чи існують переконливі аргументи на користь включення ґендерного компоненту?
- 2) **Мета та завдання.** Чи відповідають цілі запропонованих заходів інтересам чоловіків і жінок? Чи передбачено, що в процесі досягнення мети буде подолано ґендерний дисбаланс?
  - 3) **Цільові групи.** Чи забезпечено баланс інтересів серед представників цільових груп? Виняток складають випадки, коли застосуються «позитивні або спеціальні заходи», які спрямовані спеціально на чоловіків, або на жінок як корекційні заходи для досягнення ґендерної рівності? Чи необхідно передбачити додаткові заходи для того, щоб забезпечити врахування ґендерного аспекту (наприклад, навчання з ґендерної проблематики, додаткові дослідження та ін.)?
  - 4) **Індикатори.** Чи розроблені показники для оцінки ефективності досягнення поставленої мети? Чи можуть ці показники виміряти ґендерний аспект кожного завдання? Чи розділені показники за ознакою статі? Чи сформульовані цілі для забезпечення ґендерного балансу в заходах (наприклад, квоти для учасників чоловіків і жінок)?
  - 5) **Людські ресурси.** Хто буде здійснювати заплановані заходи? Чи пройшли партнери навчання для втілення концепції ґендерної рівності на всіх етапах проведення заходів?
  - 6) **Моніторинг.** Чи включено ґендерний підхід до процедур проведення оцінки й моніторингу? Чи буде процес моніторингу поширюватися на змістову частину й організаційну сторону здійснюваних заходів?
  - 7) **Врахування ризиків.** Чи розглядалися ґендерні ролі й відносини у суспільстві в широкому сенсі як потенційний ризик (наприклад, стереотипи або структурні перешкоди, які можуть виникнути на шляху повноцінної участі представників тієї або іншої статі)? Чи враховано можливий негативний ефект здійснюваних заходів (наприклад, потенційна можливість збільшення навантаження на жінок або соціальної ізоляції для чоловіків?)
  - 8) **ґендерна актуалізація.** Які додаткові аргументи на користь ґендерної складової можна використати? Які вітчизняні та зарубіжні практики можна навести в якості додаткових аргументів?
  - 9) **Фінансування.** Чи оцінювалися фінансові внески з погляду однакового позитивного впливу на чоловіків і жінок запланованих заходів? Чи відображена в бюджеті необхідність проведення навчання

щодо підвищення інформованості в сфері ґендерної проблематики, а також запрошення експертів з ґендерних питань?

10) **Комунікація.** Чи передбачені кроки, спрямовані на інформування громадськості про перебіг виконання заходів та про їх результати з точки зору досягнення ґендерної рівності? Яким чином здійснюватиметься інформування, аби забезпечити інформаційним продуктом різні цільові аудиторії?

Гендерний аналіз як основа комплексного гендерного підходу, його завдання та функції

Гендерний аналіз - це процес оцінки різного впливу існуючих чи таких, що розробляються, програм, проектів, законодавчих або нормативно-розпорядчих актів на жінок і чоловіків різного віку у різних сферах життя громади або суспільства в цілому.

Гендерний аналіз розглядається як процес, оскільки він є частиною комплексного гендерного підходу, який допомагає інтегрувати гендерний підхід до кожного етапу розробки програм та політик; передбачає подальше системне вивчення проблем та факторів, які їх спричиняють. Використання методології гендерного аналізу можливе на будь-якому етапі комплексного гендерного підходу для виявлення потенційних проблем та пошуку рішень у повсякденній діяльності.

Проведення гендерного аналізу базується на зборі якісної інформації, розділеної за статтю, і дозволяє виявити гендерні тенденції у соціальних та економічних процесах певної країни, регіону, громади.

Завдання гендерного аналізу – показати, спрогнозувати наслідки прийняття та впровадження програм, проектів, нормативно-правових актів для обох статей, таким чином забезпечуючи справедливий і ефективний характер нормативно-розпорядчих актів та програм, сприяючи отриманню прогнозованих результатів.

Загалом гендерний аналіз на основі гендерно розділеної статистики допомагає здійснити детальний огляд соціально-економічного контексту, він спростовує твердження про те, що наслідки реалізації політик, програм, тощо є однаковими для різних груп людей ("гендерно-нейтральний підхід). Гендерно-нейтральний підхід не враховує гендерні відмінності, не бере до уваги різноманітні впливи і відповідно наслідки для жінок і чоловіків, в той час, як реальне становище чоловіків і жінок може бути різним і у результаті біологічних відмінностей, і більшого мірою в результаті соціально зумовлених відмінностей. При такому підході система заходів, програми, нормативні акти, розроблені без урахування означених відмінностей, можуть не відповідати ні інтересам чи побажанням жінок, ні чоловіків.

Гендерний аналіз повинен від початку і до кінця супроводжувати повний цикл процесів розробки та реалізації програм

проектів, заходів тощо, оскільки він є інструментом для розуміння соціальних процесів і пошуку адекватних практичних відповідей.

Для формулювання об'єктивних порівнянь та висновків необхідно включати соціально-економічні дані і про чоловіків, і жінок, бажано з урахуванням віку, адже всі ґендерні групи є важливими, аби забезпечити достовірність вихідної інформації та соціальну справедливість в кінцевому результаті.

Соціально-економічні дані, подані в розрізі статей, можуть свідчити про низку проблем, які більшою або меншою мірою притаманні певній ґендерній групі. Наприклад,

Проблеми жінок:

- Обмежений доступ жінок до влади і власності;
- Рівень жіночого представництва на найвищих державних посадах залишається низьким. Лише 12% жінок у Верховній Раді України;
- Жіноча заробітна плата є меншою від чоловічої на чверть;
- В економічній сфері велика власність перебуває в руках чоловіків. Жінки володіють лише 22% бізнесу і керують 6% великого бізнесу в Україні. Відтак, їм важче отримати кредит, оскільки вони мають менше ресурсів, які вони можуть дати у заставу;
- Жінка працює на 4-6 годин більше, ніж чоловік: праця у домашньому господарстві не враховується як продуктивна;
- Жінки найбільше потерпають від всіх видів насильства, серед яких домашнє насильство, сексуальні домагання та сексуальна експлуатація тощо.

Проблеми чоловіків:

- В Україні середня тривалість життя чоловіків на 10 років менша від тривалості життя жінок, у 4 рази більша порівняно з жінками смертність чоловіків працездатного віку (28-45 років);
- Суїцид панує переважно серед чоловіків (80%);
- Туберкульоз (70%) – переважно чоловіча хвороба;
- Збільшення чисельності чоловіків, залежних від тютюну, алкоголю, наркотиків, азартних ігор;
- Тюрми переповнені чоловіками (понад 90% всіх ув'язнених), що породжує низку проблем, серед чоловіків найбільше випадків насильницької поведінки;

- Проблема маргіналізації чоловіків внаслідок припинення їх професійної діяльності через обставини, що від них не залежать;
- Право батька опікуватися дитиною на практиці часто порушується тощо.

Такий ретельний аналіз, облік усієї специфіки впливів на жінок та чоловіків при розробці стратегій, програм, проектів об'єктивно не може бути в інтересах лише однієї соціально-статевої групи, а забезпечує першочергове вирішення проблематики найбільш уразливих цільових груп, а також тримає у полі зору інші, не допускаючи перекосів.

Ґендерний аналіз не виключає інших форм аналізу, однак важливо, аби ґендерні фактори стали їх частиною. Аналіз на основі ґендерного підходу розширює та поглиблює аналіз, визнає, що ґендер, як і соціально-економічний статус, раса, національність, здібності, географічне розташування, місце проживання тощо є важливим фактором у соціально-економічній структурі.

Методика ґендерного аналізу застосовується до широкого спектру документів та процесів, тому проблематику важливо розглядати з точки зору кількісних, та якісних показників. Ґендерно-чутливі показники (індикатори) – це інструменти для вимірювання соціальних підходів з урахуванням ґендерного статусу. Індикатори забезпечують ретельне вивчення результатів ініціатив та діяльності, є базовим інструментарієм у процесі моніторингу та оцінки діяльності і розвитку, тому мають бути достовірними та переконливими. За таких умов використання ґендерно чутливих індикаторів сприятиме ефективному плануванню, реалізації та моніторингу програм.

Отже, в цілому ґендерний аналіз включає наступні складові: визначення проблемних груп; розмежування всередині групи за ступенем впливу проблеми; аналіз і визначення факторів впливу на проблемну ситуацію з урахуванням досвіду різних соціально-ґендерних груп; визначення ресурсів, інституційних змін і стратегій, необхідних для вирішення проблеми.

Важливими суб'єктами реалізації ґендерного підходу є політики, депутати, державні структури, органи місцевого самоврядування, які мають застосовувати комплексний ґендерний підхід у практичній діяльності, науковці, експерти, громадські організації, лобісти, ЗМІ тощо. Означені суб'єкти повинні володіти ґендерною компетентністю, що включає знання законодавства у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, основних тенденцій розвитку

суспільства, сучасних управлінських інструментів з реалізації ґендерних підходів, уміння їх застосовувати на практиці, знати методологію та здійснювати ґендерний аналіз для пошуку оптимальних шляхів вирішення проблем на національному та місцевому рівнях.

Окрім того, усвідомлення власних цінностей та цінностей оточення, в якому працюють суб'єкти, розуміння їх впливу на прийняття рішень та чутливе ставлення до ґендерної проблематики у цілому, - необхідні компоненти якісного практичного використання методології ґендерного аналізу.

Види ґендерного аналізу

Існують різні способи застосування ґендерного аналізу на практиці. Зокрема, за кордоном, а також в Україні апробовані наступні види ґендерного аналізу, які часто поєднуються для досягнення оптимального ефекту.

Оцінка ґендерного впливу (ОҐВ) – це особливий тип ґендерного аналізу, який застосовується для прогнозування та визначення того, який вплив проекти програми можуть мати на чоловіків та жінок. ОҐВ відображає, наскільки чоловіки, як група, і жінки, як група, можуть різнитися з точки зору їх здатності брати участь та отримувати користь від окремого напряму політики, програми чи проекту. Ці оцінювання мають відігравати позитивну роль у виявленні можливостей політики, програм та проектів для активного утвердження рівності між чоловіками і жінками.

Оцінка ґендерного впливу – це спосіб визначення рішення, нормативно-правового акту або програми розвитку, що матиме належні наслідки з огляду на рівність жінок і чоловіків. Ця методика спрямована на запобігання тому, аби внаслідок прийняття нових рішень не з'явилася ґендерна нерівність.

Гарвардський метод - складається з трьох основних елементів:

1. огляду видів діяльності, що базується на ґендерному розподілі праці. Цей перелік робіт, що виконуються чоловіками і жінками дозволяє здійснити розподіл (дисегрегацію) за віком, національною та соціальною приналежністю, а також за місцем і часом виконання роботи. Праця поділяється на три основних види: продуктивна, репродуктивна і суспільна;

2. огляд доступу і контролю, що включає перелік ресурсів, необхідних для виконання цих робіт і оцінку їх практичної користі.

Ресурси можуть бути матеріальними і нематеріальними: економічними, політичними чи суспільними. Як ресурс можуть виступати також час, і простір. Доступ до цих ресурсів і практичної вигоди, а також контроль над ними розглядається окремо щодо кожної статі;

3. огляд факторів, що впливають на розподіл праці. Розглядається доступ і контроль в місцевій громаді.

Ієрархія потреб Лонгве

Цей метод може бути застосований в будь-якій ситуації, щоб виявити основне спрямування запланованої діяльності.

Становище чоловіків і жінок розглядається стосовно наступних ключових індикаторів розвитку:

- контроль над ресурсами;
- участь в прийнятті рішень;
- справедливість / рівність чоловіків та жінок
- доступ до ресурсів;
- матеріальне благополуччя .

Мапування

Метод складання мап для проведення ґендерного аналізу полягає в тому, що мешканці громади малюють карту своєї території. Як правило, об'єкти, що є більш важливими для тих, хто малює, виходять на карті більшими, а менш важливі - меншими, або взагалі відсутні. Наприклад, у чоловіків найчастіше чітко позначені дороги, місце роботи, бари тощо, а на мапах жінок - дитячі садки, школи, лікарні, магазини тощо. Порівняння цих мап дає можливість виявити різні пріоритети чоловіків та жінок, відмінності у робочому навантаженні і способі життя, а також врахувати цю різницю у розробці проектів розвитку громади. Складання мап – це прикладна методика вивчення особливостей індивідуального або групового мислення, відповідно ґендерне мапування – це врахування ґендерних особливостей потреб та інтересів громади.

Аналіз практичних та стратегічних потреб (Керолайн Мозер)

Практичні ґендерні потреби формуються залежно від конкретних умов на основі ролей жінок та чоловіків в ґендерному розподілі праці, часто виявляють підпорядковану позицію жінок

Стратегічні ґендерні потреби визначаються за результатами аналізу практичних потреб, їх вирішення передбачає зміни в

ґендерному розподілі праці з метою подолання підпорядкованості, нерівності.

Метод «3R».

Метод «3R» – один із видів ґендерного аналізу та оптимальний інструмент для ґендерного інтегрування. Цей метод був розроблений для упровадження ґендерного інтегрування у шведських муніципалітетах. Використання методу «3R» дозволяє виявити ґендерний дисбаланс у певній галузі та вирішити проблеми, пов'язані з умовами та можливостями, доступними жінкам і чоловікам.

Сутність методу «3R» полягає у системній відповіді на запитання «Хто що отримує і на яких умовах?». «3R» позначають слова 1 – «Репрезентація», 2 – «Ресурси», 3 – «Реалії». «R1» – це кількісний аналіз представництва чоловіків і жінок. Тут увага зосереджується на особах, які приймають рішення, керівниках, виконавцях та цільових аудиторіях, які відчувають на собі вплив проблеми або отримують послуги. Відповідає на питання «Хто?». «R2» – це кількісний аналіз розподілу і використання ресурсів, наприклад, грошей, влади, часу, простору, інформації, уваги тощо та їх розподілу серед жінок і чоловіків. «R3» – якісний показник, який зосереджується на культурі.

Інтегрування ґендерного компоненту впливає на покращення процесу прийняття рішень та їх виконання за участі представників обох статей (R1), беручи до уваги вплив рішень (R2), та оцінюючи успіх рішення при зміні ґендерних стереотипів (R3).

Метод «3R» доступний, практичний та дієвий у застосуванні, завдяки цьому він виявився універсальним і вийшов далеко за межі шведських муніципалітетів. Сьогодні його застосовують для забезпечення ґендерного інтегрування в різних галузях життєдіяльності суспільства.

Попри те, що є різні види ґендерного аналізу, усі вони мають спільні позиції: виявлення реального внеску жінок та чоловіків в різні сфери життя суспільства; збір розподіленої за статтю статистики; аналіз проблеми розподілу праці; визнання та аналіз проблем недооцінки внеску жінок в розвиток (праця, час, навички тощо) суспільства та неврахування досвіду жінок на рівні прийняття рішень.

Ґендерне бюджетування як ефективна технологія управління

Чому значні кошти, які виділяє держава та місцева влада, не завжди задовольняють потреби жінок і чоловіків, дівчат і хлопців? Як враховувати інтереси різних груп населення та справедливо розподіляти ресурси? Яким чином поєднуються управління фінансами і питання забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків? На ці та інші питання допомагає відповісти відносно нова для України та визнана в усьому світі технологія – ґендерне бюджетування. Ґендерне бюджетування містить такі ключові слова: «потреби», «послуги», «вартість», «якість».

Під ґендерним бюджетом не мається на увазі окремий специфічний бюджет, – це означає планування чи переструктурування доходів та витрат таким чином, щоб потреби населення, як жінок, так і чоловіків, були відповідно представлені в його статтях.

Означена технологія передбачає включення ґендерного компоненту в бюджет з метою підвищення його ефективності.

Перша спроба створення ґендерного бюджету була зроблена у 1984 р. в Австралії. Нині понад 100 країн різного рівня розвитку використовують ґендерне бюджетування у різних сферах, як-от: зайнятість, охорона здоров'я, освіта, наука, пенсійне забезпечення, соціальний захист, менеджмент, екологія тощо.

У ґендерному бюджетуванні ідея орієнтації на потреби клієнта передбачає врахування як практичних ґендерних потреб жінок і чоловіків (дівчат і хлопців), так і стратегічних. Це дає можливість орієнтуватись не на знеособлену душу населення в структурі програм (стратегій, проектів), а на людину чи цільову групу з конкретними запитамми, та приймати рішення для задоволення цих інтересів, підвищуючи ефективність видатків бюджету. Практичні потреби виникають у результаті традиційної соціалізації, тобто тих соціальних ролей, які виконують жінка і чоловік в суспільстві. Стратегічні ґендерні потреби пов'язані із розширенням можливостей жінок і чоловіків та зміною існуючих ґендерних ролей. Стратегічні потреби неможливо задовольнити без урахування практичних потреб, тобто доцільним є задоволення поточних інтересів чоловіків і жінок, разом із тим створюючи умови й для стратегічних потреб, які передбачають деконструкцію ґендерних стереотипів.

Збалансоване врахування інтересів дівчат і хлопців під час планування та здійснення фінансових видатків на надання послуг населенню підвищує їх якість, стимулює розвиток певної галузі, утверджує рівні права та можливості.

Наявність ресурсів та послуг, їх доступність для різних цільових груп, облік користувачів та якість наданих послуг – теж фокуси роботи з потребами населення. Дуже імпонує австрійський приклад: фахівці департаменту містобудування Відня, перш ніж проводити реконструкцію сходів «Thurnstiege» (Рис.1.), вирішили з'ясувати: хто користується і хто **не користується** цими сходами? Чому? З'ясувалося, що з огляду на стан здоров'я та мобільність, цією спорудою не користуються батьки з дітьми, люди з інвалідністю, люди похилого віку. Щоб залучити ширше коло користувачів, сходи було модернізовано (Рис.2.) в спосіб, який допоміг не лише задовольнити потреби людей з обмеженою мобільністю (завдяки асфальтованій зигзагоподібній доріжці), а й створити простір для спілкування (завдяки зручному покриттю і використанню елементів ландшафтного дизайну).

Рис.1.

Рис.2.

© Gender Budgeting in Vienna
MA 5: Gender Budgeting Unit

За аналогією до цього прикладу, бажаючі можуть поміркувати над питанням, представники/представниці яких соціальних груп не можуть скористатися послугами, що декларуються як для всіх, і чому? Які причини: час, тривалість, графік, контент пропонованих сервісів? Хто основний користувач послуг? Як залучити найменш представлені категорії жінок і чоловіків? Які канали комунікації обрати?

Упровадження ґендерного підходу потребує розуміння становища жінок і чоловіків у певному соціокультурному середовищі, врахування в управлінській чи проектній роботі практичних і стратегічних потреб представників різної статі, ґендерно чутливу поведінку та відмову від упереджень, критичне ставлення до ґендерних стереотипів. Врахування ґендерного підходу має потенціал до вирішення проблем жінок і чоловіків та суспільних змін.

Під час застосування ґендерного бюджетування ми маємо усвідомлювати, що бюджети не є ґендерно нейтральні. Тобто велика ймовірність дисбалансу видатків на користь або чоловіків, або жінок.. Так, наприклад, в обласній програмі Херсонської області «Репродуктивне здоров'я нації до 2015 року» переважна кількість заходів і послуг спрямовані на жінок та дітей. Попри те, що у тексті програми зроблено акцент на «збереженні репродуктивного здоров'я населення», фінансування заходів, спрямованих на покращення репродуктивного здоров'я чоловіків, не передбачено [15, с.21]. Тому ситуація, коли ресурси спрямовані виключно на якусь одну статтю, призводить до нерівності, негативно позначається на якості життя населення

Інший приклад: аналіз Програми соціально-економічного та культурного розвитку на 2012 р. м. Городка Хмельницької області (Розділ III Фізкультура і спорт) засвідчив, що **56%** від загальної суми видатків на розділ – це видатки на проведення заходів, в яких беруть участь виключно чоловіки. У свою чергу, **44%** – сума, розрахована для проведення змішаних заходів, таких як “Тато, мама і я – спортивна сім'я”, “Веселі старти”, “Олімпійський день бігу” тощо. Заходи та відповідне фінансування, спрямовані на врахування потреб та інтересів жінок і дівчат, взагалі відсутні [15, с. 29].

У посібнику «ґендерний бюджетний аналіз програм, які фінансуються з державного та місцевих бюджетів», розробленого у межах проекту «ґендерне бюджетування в Україні», представлено висновки та рекомендації за результатами ґендерного бюджетного аналізу 26 програм, що фінансуються з державного та місцевих

бюджетів, у сферах освіти, соціального захисту, охорони здоров'я, молодіжної політики, фізичної культури і спорту; вони засвідчили ґендерні дисбаланси (<http://grbproject.org/wp-content/uploads/2017/04/Summary-email-ukr.pdf>).

Таким чином, аналіз бюджетів на предмет відповідності виділених коштів (ресурсів) потребам жінок і чоловіків увиразнює існуючі тенденції, виявляє певні диспропорції, допомагає побачити проблемні аспекти та окреслити шляхи їх подолання.

В ґендерному бюджетуванні важливим є здійснення ґендерного бюджетного аналізу. У посібнику для працівників органів виконавчої влади та місцевого самоврядування «ґендерно-орієнтоване бюджетування: аналіз програм, які фінансуються з бюджету, з позиції ґендерної рівності» вказуються такі етапи проведення ґендерного бюджетного аналізу [13, с.12] :

1. Визначення ґендерних питань у галузі: аналіз ситуації.
2. Базовий рівень: збір інформації.
3. Проведення ґендерного аналізу діяльності (заходів, послуг).
4. Проведення ґендерного аналізу бюджетних асигнувань.
5. Формування цілей та рекомендацій з посилення рівності.

Перехід від ґендерного аналізу до змін у бюджетах і політиці передбачає такі етапи, як внесення змін до політики і бюджету; моніторинг і оцінка.

Актуалізація питання застосування ґендерного бюджетування з-поміж іншого обумовлена визнанням його ефективності та потреби впровадження. Так, Стратегія реформування системи Управління Державними Фінансами (2017-2020 рр.) містить пункти щодо доцільності урахування ґендерного аспекту (<https://www.kmu.gov.ua/ua/pras/249797370>). Зокрема, в розділі про програмно-цільовий метод зазначено, що «інтеграція ґендерно-орієнтованого підходу у бюджетний процес забезпечить підвищення ефективності та якості наданих державних послуг з урахуванням потреб соціальних груп, у тому числі за ґендерною ознакою, дозволить посилити підзвітність розпорядників бюджетних коштів та прозорість бюджету». У завданні 3. (Оптимізація бюджетних програм та посилення зв'язків зі стратегічними цілями) зазначено, що система результативних показників надалі буде удосконалюватись для чіткого відображення рівня досягнення стратегічних цілей та користі для отримувачів державних послуг, у тому числі шляхом запровадження ґендерно-орієнтованого підходу. У розділі «Міжбюджетні відносини та

фіскальна децентралізація» йдеться про розбудову спроможної, ефективної, прозорої та підзвітної системи управління місцевими фінансами, орієнтованої на досягнення цілей сталого економічного та соціального розвитку; зазначено, що «процес стимулюватиме органи місцевого самоврядування до зміцнення власної фіскальної бази, впровадження сучасних методів управління фінансами, в тому числі в частині застосування елементів гендерно-орієнтованого підходу».

У травні 2018 року Геннадій Зубко презентував **7 кроків до гендерної рівності в громадах**. Вони, зокрема, передбачали впровадження Типових профілів громад за визначеною методикою задля аналізу гендерних потреб та врахування їх у місцевих планах та бюджетах; **впровадження гендерно-орієнтованого бюджетування**; збільшення кількості гендерно-орієнтованих проектів шляхом закріплення на законодавчому рівні заборони на будівництво та на введення в експлуатацію багатоквартирних житлових будинків, не забезпечених соціальною інфраструктурою; впровадження гендерно-правової експертизи проектів НПА органів влади, а також рішень органів місцевого самоврядування; створення секторальної Гендерної Платформи для ОТГ; створення Руху «Громада розвитку можливостей жінок»; врахування в Індексі регіонального людського розвитку гендерних показників (<https://www.kmu.gov.ua/ua/news/gennadij-zubko-prezentuvav-7-krokov-do-gendernoyi-rivnosti-v-gromadah>)

У листопаді 2018 року на платформі **Prometheus відкрито курс «Гендерно орієнтоване бюджетування для розвитку громад»**, підготовленого на замовлення Всеукраїнської асоціації органів місцевого самоврядування «Асоціація міст України» в рамках проекту USAID «Розробка курсу на зміцнення місцевого самоврядування в Україні» (ПУЛЬС) у партнерстві з проектом «Гендерне бюджетування в Україні», який фінансується Швецією. Усі бажаючі можуть зареєструватися і пройти курс навчання/підвищення кваліфікації.

Застосування комплексного ґендерного підходу та практики впровадження ґендерних бюджетних ініціатив (на прикладі м. Житомира)

ґендерні підходи у сфері транспорту

Міська рада доручила тролейбусно-трамвайному управлінню впровадити ґендерні підходи у їхню діяльність. Яким чином можна враховувати потреби жінок і чоловіків у користуванні міським електротранспортом на основі комплексного ґендерного підходу? На розгляд міської раді було представлено проект «Зручний транспорт для кожного і кожної».

Проект звернений передусім до жінки тому, що саме жінки сьогодні більшою мірою є відповідальними за виховання дітей, тому що особливості одягу та взуття на високих підборах вимагають більше уваги та потребують більших зручностей у використанні громадського транспорту.

Аудит зручності транспорту – ідея знайома усім, оскільки ми постійно користуємося громадським транспортом. Сутність аудиту зручності в тому, щоб зібрати якомога більше інформації та побажань користувачів та користувачок громадського транспорту, з метою подальшого впливу на зміни для покращення ситуації.

Алгоритм проведення аудиту:

- створення ґендерно збалансованої робочої групи в рамках проекту;
- організація опитування різних вікових та статевих груп щодо зручності у користуванні міським громадським електротранспортом;
- поширення результатів аудиту в громаді та для ОПР (осіб, які приймають або впливають на процес прийняття рішень).

Зацікавлені особи або партнери:

- особи, які приймають рішення на рівні міської ради, ТТУ, депутати міської ради;
- представники/ці робочої групи проекту;
- жінки міста;
- чоловіки міста;
- жінки похилого віку;

- чоловіки похилого віку;
- молоді жінки/дівчата;
- молоді чоловіки/хлопці;
- чоловіки та жінки з особливими потребами тощо.

Думка усіх названих категорій людей має бути врахована або шляхом участі у робочій групі проекту, або шляхом опитування, що проводитиметься в ході реалізації проекту. Слід також пам'ятати, що зацікавлені особи можуть бути як за реалізацію проекту, так і проти. Тому необхідно ретельно вивчити всі «за» і «проти» та підготувати контраргументи, щоб залучити до партнерства якомога більше зацікавлених осіб.

Аудит зручності можна продовжувати, поширивши його на вивчення ситуації щодо зручності розташування зупинок та облаштування цих зупинок, зручності маршрутів, часу руху міського електротранспорту, а згодом розглянути під кутом зору зручності не лише електротранспорт, а й роботу всього міського транспорту в цілому.

Орієнтовні питання при проведенні аудиту зручності:

Загальний вигляд.

Освітлення в транспорті.

Наповнюваність.

Сходинки.

Місця для сидіння.

Стоячі місця.

Місця для дитячих візочків.

Місця для багажу.

Присутність інформації про маршрут та зупинки. Доступність цієї інформації.

Чи є доступ людям з інвалідністю?

Чи є перешкоди для людини, взуття якої на високих підборах?

Чи є перешкоди для людини у короткому або вузькому одязі (спідниці)?

Чи зручно триматися за поручні людям низького зросту? Тощо.

Що можна покращити, яким чином?

- Хто частіше користується тролейбусами та трамваями? Жінки чи чоловіки? Якого віку?
- Хто купує квитки?

- Хто використовує проїзні квитки?
- Хто користується платіжною картою?

Як гроші, час, місце, та інформація доступні і розподілені між жінками та чоловіками?

- Яким питанням (проблеми споживачів, питання перевезення багажу, питання пов'язані зі зручностями) надається пріоритет?
- Хто (партнери по бізнесу, споживачі, жінки/чоловіки, молодь/особи похилого віку) отримує більше часу (уваги), коли звертаються до співробітників?
- Чиїм скаргам (жінок/чоловіків, старших/молодших особам) приділяється більше уваги та часу?

Як ґендерні відмінності, які виявив аналіз, можуть бути пояснені?

- Як жінки і чоловіки почувають себе у міському електротранспорті?
- Як у міському електротранспорті почувають себе особи з малими дітьми?
- Як почувають себе особи похилого віку?
- Чи почувають себе люди у транспорті зручно, безпечно?
- Хто обслуговує пасажирів?

Тут увага концентрується на особах, які приймають рішення, керівниках, виконавцях та користувачах, які відчують на собі вплив проблеми. Відповідає на питання «Хто?».

Далі розробляється план дій з упровадження змін задля досягнення ґендерної рівності за допомогою таких питань: Що має бути зроблено? Коли? Хто відповідальний? Якими критеріями буде вимірюватись прогрес? Інтеграція ґендерних аспектів означає покращення процесу прийняття рішень та їх виконання: за участі представників обох статей; беручи до уваги вплив прийнятих рішень на представників обох статей; оцінюючи успіх рішення при зміні ґендерних стереотипів.

Досліджуються проблеми, пов'язані із наданням послуг перевезення міським електротранспортом.

Проведені опитування та дослідження показали, що наявність, на перший погляд, майже однакових умов не створює рівних можливостей для жінок і чоловіків у користуванні міським електротранспортом.

Щоб вирішити зазначені проблеми для досягнення ґендерної рівності складено наступний орієнтовний план дій:

I. 1). Проведення опитування керівництва ТТУ, колективу ТТУ та пасажирів щодо досліджуваної проблеми; 2). Презентація результатів дослідження керівництву і колективу, а також на сесії міської ради для надання фінансової підтримки у вирішенні питання модернізації парку. 3). Ремонт з урахуванням побажань та зауважень, висловлених користувачами та користувачками міського електротранспорту. 4.) Публікації у ЗМІ, оскільки ця проблема існує у всіх населених пунктах, де є внутрішньоміські перевезення; 5). Подолання ґендерних стереотипів через ґендерну просвіту і формування ґендерної компетентності чиновників/чиновниць, керівників/керівниць, населення в цілому.

II. Визначення терміну планованих змін

III. Відповідальні за зміни – керівництво ЖТТУ, міська рада

IV. Критеріями прогресу буде збільшення пасажиропотоку, покращення технічного стану тролейбусно-трамвайного парку, зменшення кількості незадоволених пасажирів та пасажирок через незручності під час поїздок, покращення психологічного і фізичного здоров'я та настрою пасажирів та пасажирок, а відтак і водіїв та кондукторів, підвищення загального рівня культури та ґендерної культури, що виявлятиметься у ґендерно-чутливій і збалансованій політиці керівництва ТТУ завдяки урахуванню впливу прийнятих рішень для представників обох статей. Реалізація поставлених завдань можлива при спільних зусиллях тих, хто планує та приймає рішення, і тих, хто їх виконує та споживає, а також залежить від рівня їхньої ґендерної культури.

Це лише один із прикладів подолання дискримінаційних практик, що спостерігаються нині у багатьох галузях. Але вирішення цієї проблеми – важливий крок на шляху до досягнення ґендерної рівності й у інших сферах.

Гендерні підходи у роботі центрів надання адміністративних послуг

Включення ґендерної складової надає соціальної значимості, допомагає створенню безпечних, зручних для різних ґендерних груп справедливих публічних просторів із врахуванням різноманітності ґендерного досвіду і потреб мешканців, привертає увагу до проблеми поваги до людей у всій їх різноманітності, актуалізує інклюзивність.

У період децентралізації зростає увага до конкретної особистості, її потреб та особливостей. Тому виникає потреба у формуванні ґендерночутливих послуг, які пропонуватимуться центрами надання адміністративних послуг як ланкою найбільш наближеною до людей. .

Пропозиції стосовно включення ґендерного компоненту у діяльність ЦНАПів умовно можна об'єднати в три групи: 1) стосовно організації простору та інфраструктури; 2) стосовно персоналу; 3) стосовно послуг, які надаються.

1. Гендерні особливості організації простору та інфраструктури.

Першочергово слід дбати про територіальну наближеність ЦНАПу до отримувачів послуг, тому для визначення місця розташування ЦНАПу необхідно проаналізувати площу, протяжність, локалізацію населення, наявну транспортну інфраструктуру тощо конкретної громади. Важливо, щоб ЦНАП розташовувався у відомому місці, до якого ведуть вивіски та вказівні знаки відповідного кольору та зі зручним шрифтом. Важливо, щоб була близька відстань від зупинок громадського транспорту, адже користувачами ЦНАПів є люди пенсійного віку, жінки з дітьми, люди з інвалідністю. Для споживачів, які користуються власним автотранспортом або велосипедами, під'їзні шляхи, паркінг повинні бути зручними та безпечними.

Приміщення повинно відповідати вимогам відкритого простору, важливо враховувати потреби людей похилого віку, осіб з інвалідністю, жінок з маленькими дітьми та візками.

Важливим є правильне «зонування приміщення», це стосується доступу, зокрема пристосованість до потреб осіб з обмеженими можливостями, наявність спеціальних доріжок (пандусів), якими можуть користуватися також батьки з малими дітьми на візках. Повинно бути

якомога менше сходинок, встановлено поручні біля сходів для безпеки пересування, кнопка виклику.

Зона очікування включає місця для очікування та місця для заповнення документів.

Для цієї мети необхідні відповідні меблі.

Місця для заповнення документів повинні розташовуватися поблизу стелажа з формулярами та інформаційними стендами і зразками заповнених документів, які зручно читати.

Доцільно забезпечити доступ відвідувачів до питної води, забезпечити загальнодоступні туалети з урахуванням потреб осіб з інвалідністю.

Оскільки значна частина користувачів послугами ЦНАПу є батьки з дітьми, важливо передбачити «місце для дітей» (це може бути як окрема кімната, так і дитячий стіл з кольоровими олівцями та папером, розмальовками або прості ігри, дитячі книжки тощо).

Бажано, щоб туалетна кімната складалася з двох приміщень, де важливо передбачити столик для сповивання немовлят, місце для годування, для розігріву молока тощо

2. Персонал

Під час набору персоналу слід звертати увагу як на співвідношення жінок та чоловіків у штаті структури, так і їх паритетного розподілу за посадами. За умови однакової професійної підготовленості надавати перевагу працівникам тієї статі, яка менше представлена.

Необхідно проводити навчання персоналу щодо формування гендерної чутливості, недопущення дискримінації в тому числі за ознакою статі, недопущення стереотипного ставлення та сексизму, ейджизму тощо.

Враховуючи потребу працівників ЦНАП у гармонійному поєднанні служби та потреб сім'ї, важливо запровадити гнучкі індивідуальні графіки для працівників (за потреби, можна позмінно, використовувати режим роботи через день по десять годин з двома перервами, або комбінувати режими.)

3. Гендерні аспекти у наданні послуг.

Створення зручних і доступних умов для отримання особами адміністративних послуг є однією з головних задач.

Критеріями оцінки якості адміністративних послуг є своєчасність, професійність, компетентність службовців, доброзичливість, комфорт, справедливість, результат.

Врахування гендерної складової передбачає забезпечення найбільш сприятливого режиму та якісного обслуговування, тому слід відходити від практики обмежених «прийомних годин». У ЦНАПі має забезпечуватись безперервний прийом та обслуговування відвідувачів без перерв на обід та технічних перерв тощо, що є можливим у разі взаємозамінності працівників та гнучкого режиму роботи.

При визначенні режиму роботи основними критеріями можуть бути наступні: максимальна кількість прийомних годин; «подовжена» робота ЦНАПу у ранковий та/або вечірній час; постійний графік та легко запам'ятовувані години; робота ЦНАПу без перерв; робота ЦНАПу у суботу.

Для повнішого забезпечення потреб важливо організувати також надання супутніх послуг, як-от: ксерокопіювання; ламінування; фотографування на документи; доступ до Інтернету; надання телефонних послуг; надання послуг поштового зв'язку; продаж канцелярських товарів, буфет, наявність терміналу та банкомату для розрахунків за платні послуги. Означені послуги можуть організовуватись іншими суб'єктами господарювання, доцільність надання таких послуг у приміщенні ЦНАПу виправдана зручністю для споживачів та практичними гендерними потребами.

Реалізація гендерної бюджетної ініціативи

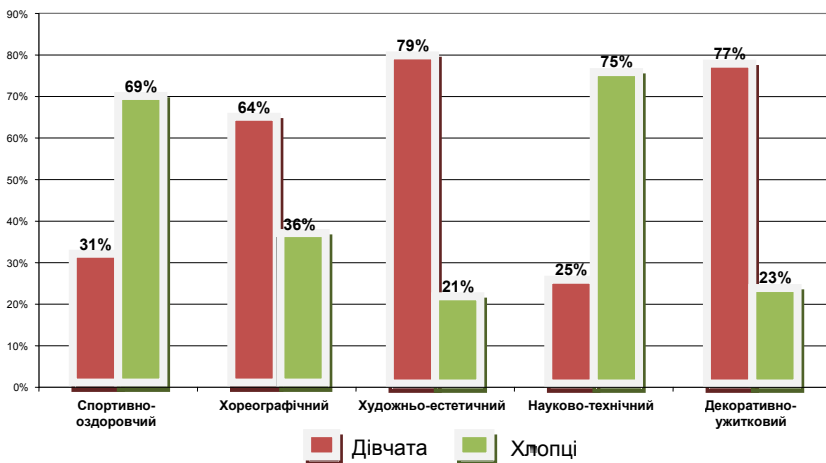
у сфері позашкільної освіти в Житомирі (2012-2015 роки)

Протягом 2012-2015 років у м. Житомирі реалізовувалась гендерна бюджетна ініціатива, зміст якої полягав у розширенні можливостей одержання послуг закладів позашкільної освіти дівчатами і хлопцями різного віку.

Ініціатива здійснювалась у співпраці міської ради, ЖОМГО «Паритет» та Центру гендерної освіти ЖДУ ім.І.Франка. На початкових етапах проект мав підтримку Фонду ім. Ф. Еберта та ООН Жінки.

Було проведено дослідження стану функціонування та фінансування системи позашкільної освіти м. Житомира. Аналіз ситуації засвідчив, що у Житомирі склалася мережа закладів позашкільної освіти, яка має різне підпорядкування. Так, 6 закладів підпорядковані управлінню освіти, 6 закладів – управлінню культури і 18 клубів за місцем проживання– управлінню сім'ї, молоді та спорту (2012 рік).

Зкладами позашкільної освіти охоплено 36,7 % дітей від загальної кількості дітей шкільного віку, з них 58,0% – дівчата, 42,0% – хлопці. Встановлено, що послуги надаються за такими напрямками: спортивно-оздоровчий, хореографічний, художньо-естетичний, науково-технічний, декоративно-ужитковий. Детальний аналіз дав можливість виявити ґендерний дисбаланс (Рис. 1). Найбільша різниця на рівні представництва хлопців простежується за художньо-естетичним (21%) та декоративно-ужитковим (23%) напрямками. Диспропорції на рівні представництва дівчат наявні в межах науково-технічного (26%) та спортивно-оздоровчого напрямів (31%).

Рис. 1. Розподіл користувачів послуг позашкільних навчальних закладів за напрямками (2012 р.)

Можна зробити висновок, що розподіл учасників та учасниць у межах напрямів носить стереотипний характер. На нашу думку, такий стан речей є результатом засвоєних традиційних ролей, коли

дівчат орієнтують на гуманітарні сфери та види діяльності, пов'язані з побутом, а хлопців – на науково-технічні галузі та спорт. Наслідки дисбалансу в аналізованій сфері, наприклад, можна простежити на прикладі виступів хореографічних ансамблів, коли більшість постановок відбувається виключно за участі дівчат, або, щоб компенсувати кількісну нестачу хлопців, дівчатам доводиться переодягатися в їх костюми.

Результати дослідження засвідчили, що інтереси дітей є відмінними у різних вікових категоріях. Так, для дівчат до 14 років пріоритетними були художньо-естетичний та декоративно-ужитковий напрям; в категорії 14-18 р. – хореографічний, спортивно-оздоровчий (Рис. 2).

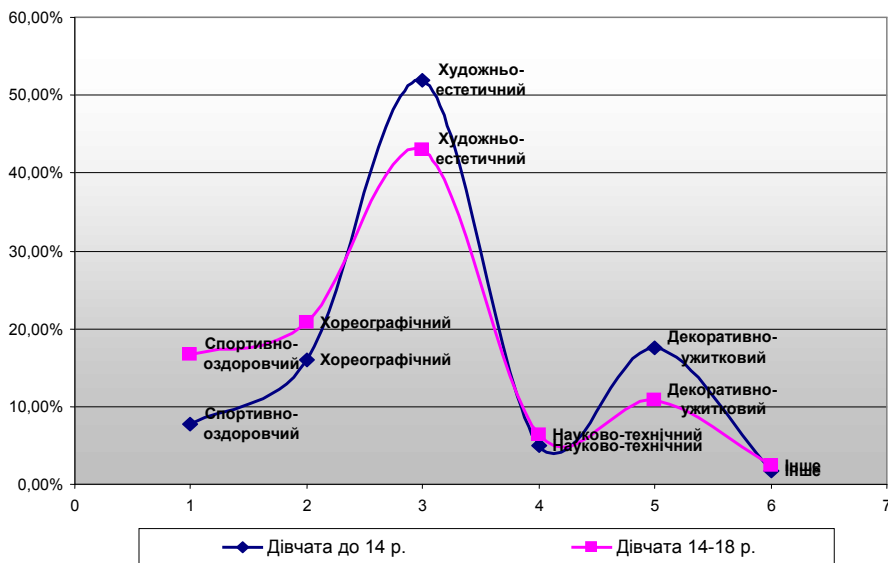

Рис.2 . Динаміка відвідування позашкільних закладів дівчатами різного віку

Найбільш відвідуваними серед хлопців віком до 14 років були гуртки та секції художньо-естетичного та спортивно-оздоровчого характеру, в категорії 14-18 р. – спортивно-оздоровчий, науково-технічний (Рис. 3).

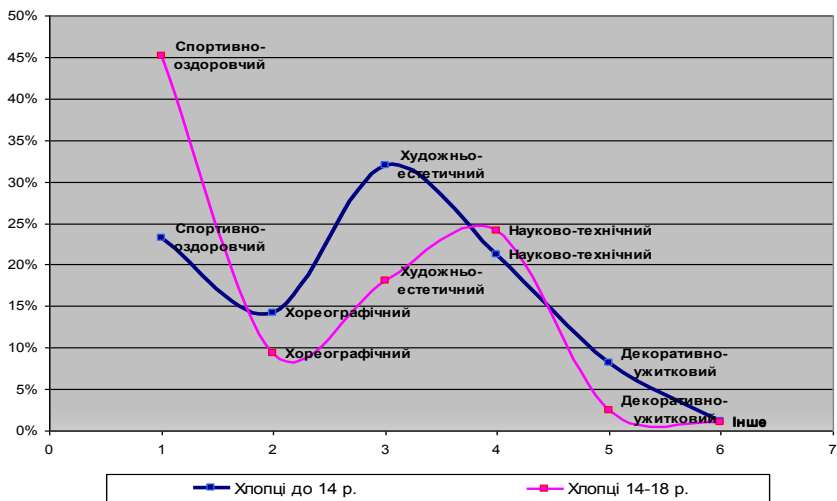

Рис.3 . Динаміка відвідування закладів хлопцями різного віку

У віці 14-18 років кількість дівчат, які відвідують заклади позашкільної освіти, зменшується у 4 рази, а хлопців – у 2,5 рази. Частина старшокласників залишала заклади позашкільної освіти у зв'язку з необхідністю зосередження уваги на навчанні у випускних класах, проте частину користувачів не задовольняв спектр пропонованих послуг.

У процесі аналізу було виявлено взаємозв'язок між наявністю/відсутністю закладів позашкільної освіти та рівнем підліткової злочинності, що засвідчує потребу організації соціально схвалюваних форм дозвілля дітей та молоді. Так, з'ясовано, що з числа учнів ЗНЗ м. Житомира, які перебувають на обліку у відділі кримінальної міліції у справах дітей Богунського та Корольовського РВ УМВС України в Житомирській області, станом на 01.04.2012 року 58% проживають на території Мар'янівки, Мальованки-Корбутівки та Крошні. Саме в цих районах міста дуже мало закладів позашкільної освіти. За такої ситуації доречним є відкриття в названих районах підліткових клубів за місцем проживання, оскільки забезпечення їх діяльності потребує відносно невеликих затрат, до того ж це найбільш мобільна форма, здатна враховувати та адаптовуватись до нових потреб користувачів послуг.

У структурі видатків міського бюджету на заклади позашкільної освіти переважають кошти на заробітну плату та комунальні послуги, частка яких становить 78%, на проведення ремонтних робіт на будівництво – 7%, інше – 15%.

Враховуючи кількість дітей, які відвідують заклади позашкільної освіти, з огляду на видатки загального фонду, вартість навчання однієї особи протягом року у 2011 р. складала:

- в закладах, підпорядкованих управлінню культури – 8128 грн.,
- у закладах, підпорядкованих управлінню освіти – 1990 грн.,
- у закладах, підпорядкованих управлінню у справах сім'ї, молоді та спорту – 724 грн.

Така відмінність пояснюється специфікою побудови навчального процесу в цих закладах. Бюджетний аналіз засвідчив, що вартість навчання однієї особи протягом року в закладах різного підпорядкування є неоднаковою і відсоток фінансування не пропорційний кількості відвідувачів (Рис. 4).

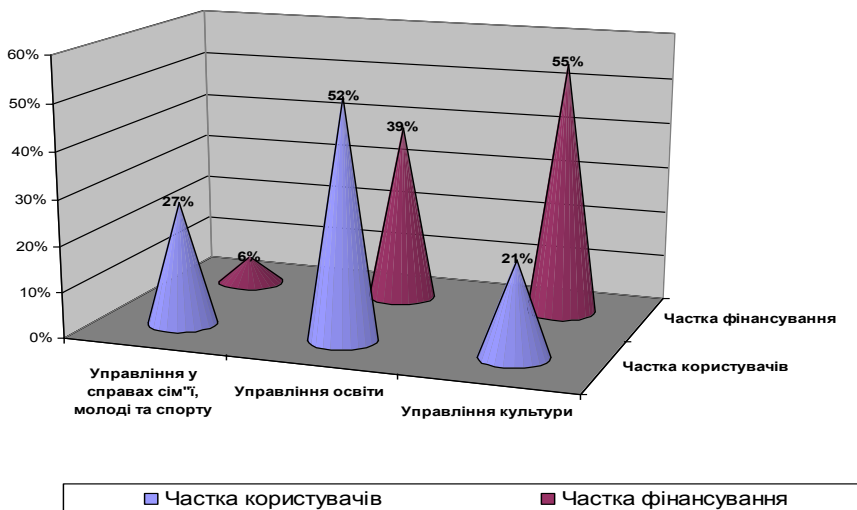

Рис. 4. Співставлення часток користувачів послуг та фінансування

Отримані результати дослідження дозволили по-новому підійти до питання розвитку позашкільної освіти. З урахуванням гендерної

складової на рівні мети, завдань, показників та заходів було розроблено проект та прийнято Міську цільову соціальну програму утримання та розвитку позашкільної освіти за місцем проживання на період до 2015 року (*рішення двадцять другої сесії Житомирської міської ради № 520 від 18.04.2013*). У Програмі було передбачено кошти на вивчення потреб дітей різного віку та проведення ґендерно чутливих інформаційних кампаній по залученню дітей до позашкільної освіти.

За час дії програми (2013-2015 рр.) було вивчено потреби дітей підліткового віку та молодших школярів, на основі яких відкрито нові та модернізовано існуючі гуртки та секції. Після проведення двох ґендерно чутливих інформаційних кампаній «Хобі як стиль життя» та «Дозвілля – простір для самореалізації» збільшилася кількість дітей, які отримують якісні послуги у позашкільних закладах. Відкрито додатково три клуби за місцем проживання. Інформаційні кампанії передбачали створення та поширення серед підлітків електронної газети-мультими із прикладами нестереотипного хобі та проведення дозвілля, буклетів із описом послуг позашкільних закладів та логістичною інформацією, проведення тематичних заходів.

У ході вивчення потреб дітей з'ясовано, що і дівчата, і хлопці підліткового віку пріоритетним напрямом виділили спортивно-оздоровчий, однак віддали перевагу різним видам занять. Пріоритетними дівчата обрали тренажери, теніс велоспорт, ролики, скейт, волейбол, баскетбол, плавання; хлопці – боротьбу, футбол, теніс. У відповідь на запит відкрито нові гуртки та секції: жіночий тренажерний зал (МКСЦ); велоспорт (п/к «Фортуна»), теніс (п/к «Гармонія»). У багатьох клубах є секції з різних видів єдиноборств. Дівчата зазначили, що не вистачає гуртків та секцій хореографічно-музично-театрального та професійного спрямування. Нині діють театральна студія «Юність», танцювальні колективи в підліткових клубах «Мрія», «Світанок», МКСЦ, «Гармонія». Було з'ясовано, що значна частина респондентів близькість закладу позашкільної освіти визначає як пріоритет (з міркувань безпеки, економії часу та ресурсів). Також респонденти висловили побажання щодо роботи літніх таборів на базі підліткових клубів. Кілька років поспіль на базі більшості підліткових клубів працюють літні табори, які забезпечують потреби батьків та дітей у дозвіллі за місцем проживання. У ґендерному бюджетуванні ідея орієнтації на потреби клієнта передбачає

врахування як практичних ґендерних потреб дівчат і хлопців (жінок і чоловіків), так і стратегічних. Це дає можливість орієнтуватись не на знеособлену душу населення в структурі програм (стратегій, проектів), а на людину чи цільову групу з конкретними запитами, та приймати рішення для задоволення цих інтересів, підвищуючи ефективність видатків бюджету. Практичні потреби виникають у результаті традиційної соціалізації. Стратегічні ґендерні потреби пов'язані із розширенням можливостей жінок і чоловіків та зміною існуючих ґендерних ролей. Стратегічні потреби неможливо задовольнити без урахування практичних потреб, тому в рамках означеної ініціативи доцільним було задоволення поточних інтересів дітей та молоді у сфері позашкільної освіти, які могли бути й стереотипним, разом із тим створюючи умови й для стратегічних потреб, які передбачали деконструкцію ґендерних стереотипів.

З часу впровадження ініціативи минає 5 років. Цей період часу дає підстави говорити про середньострокові результати. За 5 років відкрито 3 нових клуби за місцем проживання («Перемога», «Гармонія», «Світанок»), створено нові та модернізовано існуючі гуртки та секції на основі результатів дослідження потреб дітей. Кількість відвідувачів клубів зросла на 508 осіб. Змінилося співвідношення дівчат та хлопців (було 58% до 42%, стало 55% до 45%) у бік більш збалансованого представництва як у цілому, так і на рівні тих напрямів, де стабільно переважали дівчата. Зокрема, співвідношення дівчат та хлопців у гуртках та секціях художньо-естетичного напрямку у 2012 році складало 79% до 21% відповідно, у 2015 р. стало 73% до 27% відповідно; у гуртках та секціях декоративно-ужиткового напрямку було 77% дівчат та 23% хлопців, а стало 70% до 30%. Подолання стереотипів потребує часу.

Також було проведено семінари та тренінги на ґендерну тематику для працівників закладів позашкільної освіти, видрукувано та поширено «Методичні рекомендації з упровадження ґендерного підходу у діяльність закладів позашкільної освіти за місцем проживання».

Протягом травня-червня 2017 року створено освітній портал під назвою «Gurtok.org». У першу чергу, це дає змогу батькам, дітям та підліткам бачити усю базу позашкільної активності, вибирати гурток чи секцію за фільтрами (найближчий до дому, за віком, за напрямом діяльності тощо). Заплановано впровадження такої європейської практики, як освітній ваучер - сертифікат на повністю безкоштовне навчання чи відвідування дитиною другого гуртка. Головна ідея такого

кроку полягає у тому, щоб фінансувати послугу, яку отримує дитина, а не установу – принцип «гроші ходять за дитиною». Бо фінансуються всі заклади однаково, а навантаження різне. Таким чином, користувачі обиратимуть якісні послуги, цим самим створюючи умови для розвитку затребуваних секцій та гуртків.

Таким чином, збалансоване врахування інтересів дівчат і хлопців під час планування та здійснення фінансових видатків на надання послуг населенню підвищує їх якість, стимулює розвиток певної галузі, утверджує рівні права та можливості.

Сталість результатів ґендерної бюджетної ініціативи була забезпечена завдяки участі громадських діячів у міській координаційній раді з ґендерних питань та активній діяльності управління у справах сім'ї, молоді та спорту Житомирської міської ради.

**Марія Місюрова,
Олена Остапчук**

Реалізація ґендерної бюджетної ініціативи у сфері охорони здоров'я м. Житомира

Передісторія до реалізації ґендерної бюджетної ініціативи у місті Житомирі. У 2015 році за ініціативою Міністерства фінансів України із запровадження ґендерно-орієнтованого бюджетування в Україні та за підтримки проекту "ґендерне бюджетування в Україні", що його фінансує Шведська агенція міжнародного розвитку та співробітництва (SIDA), робочою групою Житомирської області з числа працівників управлінь ОДА, статистики та медичних закладів здійснено ґендерний бюджетний аналіз Житомирської обласної комплексної програми боротьби з онкологічними захворюваннями до 2016 р.

У результаті дослідження означеної Програми з'ясовано, що:

1) Злоякісні новоутворення поширені як серед чоловіків, так і серед жінок, але із різною локалізацією, що може бути пов'язано як із біологічними факторами (наприклад, гормональні зміни), так і зі способом життя (чоловіки – паління, зловживання алкоголем, ризикована поведінка; жінки – засмага, косметика, засоби побутової

хімії, неконтрольований вплив сонця при роботі на присадибних ділянках тощо). Захворювання набуває значного поширення серед представників обох статей після 40 років і прогресує із збільшенням віку.

2) У жінок вищий відсоток злоякісних новоутворень, виявлених на ранніх стадіях, ніж у чоловіків, тому що: жінки частіше проходять медичні огляди, що обумовлено їх професійною зайнятістю; в структурі злоякісних новоутворень у жінок переважають візуальні локалізації (молочна залоза, шкіра, гінекологічний рак), які швидше діагностуються лікарем.

3) Для чоловіків, хворих на злоякісні новоутворення, характерний нижчий рівень загальної 5-річної виживаності, ніж для жінок, які мають онкозахворювання, тому що: в структурі смертності чоловіків, хворих на злоякісні новоутворення, переважають нозології (легені, ротова порожнина, шлунок), які гірше піддаються спеціалізованому лікуванню; для чоловіків характерний більший відсоток занедбаних стадій.

З'ясовано, що кожна форма локалізації онкозахворювання має свою схему лікування та відповідно відрізняється тривалість та вартість кожної форми на різних стадіях. Профілактика та виявлення хвороби на ранніх стадіях суттєво впливає на термін, результат і фінансові затрати на лікування.

Ознайомившись із досвідом гендерного бюджетного аналізу обласної програми, працівники управління охорони здоров'я Житомирської міської ради ініціювали проведення гендерного аналізу стану захворюваності на злоякісні новоутворення у м. Житомирі. Таким чином, **гендерна бюджетна ініціатива у сфері охорони здоров'я в Житомирі була реалізована у кілька етапів:**

Етап 1. - Протягом жовтня-листопада 2016 року працівниками управління охорони здоров'я Житомирської міської ради здійснено гендерний аналіз стану захворюваності на злоякісні новоутворення у м. Житомирі.

З'ясовано, що у структурі загальної смертності населення м. Житомира за 2015 рік смертність від новоутворень становить 22,3%. Зафіксовано відмінності у поширеності локалізацій новоутворень, характерних для жінок і чоловіків, які проживають у місті (Таблиця 1). Так, у жінок значно переважає локалізація пухлин у наступних органах: молочна залоза, щитовидна залоза та інші ендокринні залози, нервова система, статеві органи, шкіра (Таблиця 2). У чоловіків значно переважають такі локалізації: органи дихання, сечові органи та сечовий міхур, губи,

ротова порожнина, глотка, сполучні тканини, органи травлення (Таблиця 2).

Таблиця 1.
Рейтинг випадків захворювань на злоякісні новоутворення за локалізацією та статтю (2015 р.)

Чоловіки	Рейтинг випадків захворювання на злоякісні новоутворення	Жінки
органи дихання	1	молочна залоза
сечові органи та сечовий міхур	2	щитовидна залоза та інші ендокринні залози
губи, рот. порожнина, глотка	3	нервова система
сполучні тканини	4	статеві органи
органи травлення	5	шкіра
інші локалізації	6	лімфатична, кровотворна та споріднені тканини

Таблиця 2.

**Розподіл випадків захворювань на злоякісні
новоутворення за локалізацією та статтю (2015 р.)**

№	Локалізація онкозахвор ювання	Всього осіб	жінки		чоловіки	
			осі б	%	осіб	%
1	Губи, ротова порожнина, глотка	33	8	25	25	75
2	Органи травлення	218	99	46	119	54
3	Органи дихання	75	14	19	61	81
4	Кістки суглобів	3	3	100	0	0
5	Сполучні тканини	4	1	25	3	75
6	Шкіра	161	81	51	80	49
7	Молочна залоза	123	122	99	1	1
8	Статеві органи	191	136	71	55	29
9	Сечові органи та сечовий міхур	89	20	23	69	77
10	Око	3	0	0	3	100
11	Нервова система	11	9	81	2	19
12	Щитовидна залоза та інші ендокринні залози	24	20	83	17	4
13	Лімфатична, кровотворна та споріднені тканини	71	36	51	35	49
	Всього	1006	559	55,5	447	44,5

Привертає увагу факт зростання рівня поширеності раку молочної залози та шийки матки у м. Житомирі (Рис.1, Рис.2).

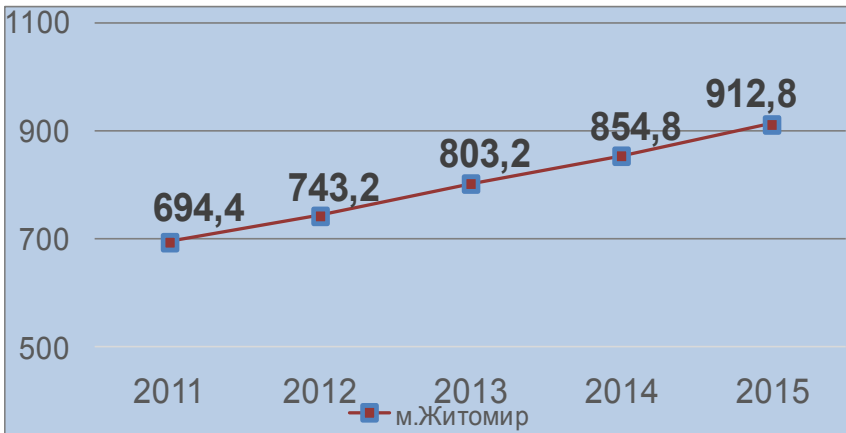

Рис. 1. Динаміка рівня поширеності раку молочної залози у м.Житомирі

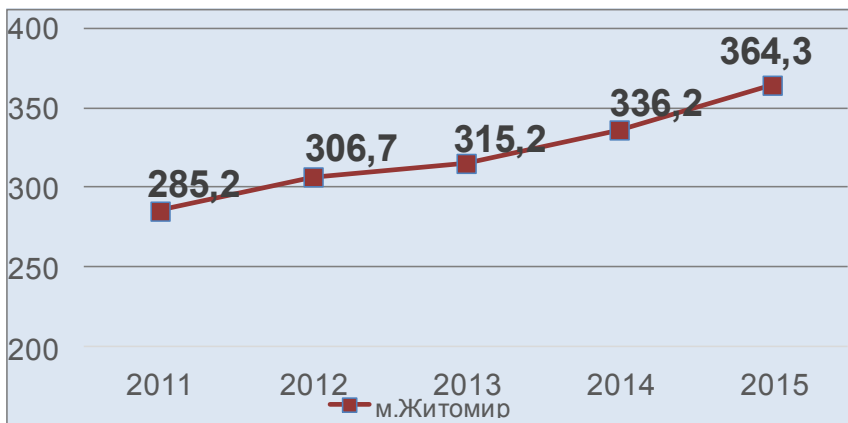

Рис. 2. Динаміка рівня поширеності раку шийки матки у м. Житомирі

Етап 2 – Проведення наради з питань упровадження результатів ґендерного бюджетного аналізу програм у сфері охорони здоров'я на місцевому рівні для керівного складу медичних закладів первинного і вторинного рівнів м. Житомира (грудень 2016 р., за підтримки Проекту «Гендерне бюджетування в Україні»). Захід мав на меті презентувати результати здійсненого гендерного аналізу стану захворюваності на

злякисні новоутворення та посилити роботу з підвищення рівня обізнаності і раннього виявлення онкологічних захворювань у м.Житомирі. Участь у заході взяли заступник міського голови з питань діяльності виконавчих органів ради, очільники управлінь міської ради, керівники медичних закладів первинного і вторинного рівнів м. Житомира, члени міської міжвідомчої комісії з питань координації дій щодо попередження насильства в сім'ї, протидії торгівлі людьми, демографічного розвитку та ґендерної рівності. Під час наради було визначено, що у 2016 році пріоритетним напрямом є профілактика жіночих онкологічних захворювань. Зважаючи на відчутне зростання показників поширеності саме таких локалізацій раку як молочна залоза та шийка матки на фоні негативної демографічної ситуації, у наступні роки можна очікувати подальше погіршення стану здоров'я жінок репродуктивного віку та, як наслідок, подальшого погіршення демографічних показників.

Виявлення раку молочної залози та раку шийки матки під час профілактичних оглядів в цілому по країні залишається низьким, а показник занедбаності (III Б - IV ст.), який є провідним критерієм якості діагностики, навпаки - високим. Реальний шлях покращення результатів лікування пухлин молочної залози та шийки матки - рання, а в ряді випадків - доклінічна діагностика. Вирішити цю проблему можна тільки за умови застосування комплексних методів діагностики.

Етап 3 - Внесення змін (завдання № 20. реалізація проекту «Розвиток медичних послуг з підтримки материнства та дитинства у м. Житомирі», завдання № 21. Реалізація проектів «Малоінвазивна хірургія», «Протидія поширенню онкологічних захворювань») до Міської програми розвитку охорони здоров'я на 2016-2017 роки в аспекті профілактичних заходів (проведення тренінгів для медперсоналу, анкетувань, організація незалежного аудиту, моніторингових візитів щодо раннього виявлення онкологічних захворювань) та закупівлі сучасного обладнання для ранньої діагностики онкологічних захворювань у жінок та оперативного лікування передпухлинних станів – виконання у 2017 р. за рахунок коштів державного та міського бюджетів.

Етап 4 – Закуплено обладнання та проведено інформаційну кампанію, спрямовану на раннє виявлення раку шийки матки та раку молочної залози.

В рамках реалізації міської Програми розвитку охорони здоров'я на 2016-2017 роки для медичних закладів м. Житомира було придбано 9 кольпоскопів на загальну суму 879,0 тис. грн. та 3 рентгенівських апарати на суму 6160 тис. грн.

З середини жовтня 2016 року проводиться інформаційно-медійна кампанія для населення, яка має привернути увагу жінок до стану свого здоров'я та пройти профілактичний огляд. У рамках цієї кампанії проводяться телевізійні передачі за участю управління охорони здоров'я міської ради, фахівців міських медичних закладів, тематичні ефіри на радіо, випускається та розповсюджується друкована продукція (плакати, листівки, пам'ятки тощо) для пацієнтів, тощо. Медичні працівники намагаються у доступній формі довести інформацію про наслідки онкологічних захворювань у жінок, важливість ранньої діагностики та залежність результатів лікування від того, на якій стадії виявлено захворювання. На проведення кампанії спрямовано 80,0 тис грн. Таким чином, зусилля спрямовані на те, щоб спонукати жінок міста більш уважно ставитися до стану власного здоров'я.

Додатки

Словник термінів

Стать – термін, що означає ті анатомо-біологічні особливості людей (в основному – в репродуктивній системі, наприклад, здатність жінок до дітонародження, у чоловіків - утворення сперми), на основі яких люди визначаються як чоловіки або жінки. Статеві ролі мають універсальний характер.

Ґендер - поняття, що визначає соціальну стать людини на відміну від біологічної статі, соціально-рольовий статус, який визначає соціальні можливості кожної статі в освіті, професійній діяльності, доступ до влади, сімейній ролі та репродуктивній поведінці і є одним з базових вимірів соціальної структури суспільства. Ґендерні ролі характеризуються динамікою та змінюються з часом.

Ґендерна обізнаність – це розуміння наявності соціально визначених відмінностей між жінками та чоловіками на основі прийнятої поведінки, які впливають на їх здатність мати доступ до ресурсів та контролювати ресурси. Таку обізнаність необхідно застосовувати при проведенні ґендерного аналізу проектів, програм чи політики.

Ґендерна чутливість означає здатність визнавати та підкреслювати існуючі ґендерні відмінності, питання і прояви нерівності та враховувати ці аспекти у стратегіях та діях. Це один з критеріїв оцінки планування змін, проектів, методів дослідження і аналізу. Ґендерна чутливість стосується змін, що плануються, методів, чутливих в ґендерному відношенні, якщо вони враховують існуюче становище жінок і чоловіків, не погіршують становище жінок і чоловіків, сприяють встановленню ґендерного балансу.

Ґендерно нейтральна політика - це політика, яка використовує знання ґендерних відмінностей у конкретному контексті для задоволення практичних потреб жінок і чоловіків, має на меті усунення ґендерного розподілу праці та ґендерного розподілу вихідних ресурсів, проте спрямована на відповідних дієвих осіб для досягнення певних цілей.

Ґендерні стереотипи – загальноприйняте оцінювання норм поведінки, схематизовані, спрощені уявлення про образи чоловіка і жінки, стандартизовані стійкі судження щодо моделей їхнього поведіння та рис характеру, яким відповідає поняття «жіноче» і «чоловіче» і які

закріплюються у свідомості без урахування соціальних змін, суспільного розвитку і життєвих процесів, що відбуваються.

Гендерна дискримінація – це порушення прав людини за ознакою статі, ставлення чи сприйняття людини на основі категорії статі, а не за її індивідуальними якостями.

Сексизм - дискримінація особистості за статевою ознакою, зневажливе ставлення представників однієї статі до іншої. Ґрунтується на удаваному уявленні про перевагу моральних, інтелектуальних, культурних, фізичних і інших якостей у однієї статі по відношенню до іншої. Термін “сексизм” з’явився у середині ХХ століття.

Гендерна рівність – це результат відсутності дискримінації тієї чи іншої особи за ознакою її статі.

Гендерна справедливість передбачає чесність та справедливість при розподілі переваг та обов’язків між жінками та чоловіками. Поняття визнає, що жінки та чоловіки мають різні потреби та владу, і ці відмінності слід виявляти та вирішувати у такий спосіб, який усуває дисбаланс між статями.

Гендерний мейнстрімінг - це облік ґендерної проблематики, процес забезпечення жінкам та чоловікам однакового доступу і контролю над ресурсами, в прийнятті рішень на усіх етапах процесу розвитку та державної політики, програм та проектів.

Гендерний аналіз – це процес оцінки різного впливу, спричиненого на жінок і чоловіків, існуючими програмами у всіх сферах життя суспільства і держави. Гендерний аналіз – це процес аналізу інформації і розуміння ґендерних тенденцій в економіці і суспільстві, використання цих знань для того, щоб ресурси ефективно та рівно розподіляються і серед жінок, і серед чоловіків.

Гендерне бюджетування - застосування концепції комплексного підходу до проблеми рівності жінок і чоловіків у бюджетному процесі. Оцінка бюджетів на основі врахування ґендерної проблематики, включення ґендерного аспекту до всіх рівнів бюджетного процесу і зміна структури доходів і витрат з метою сприяння ґендерній рівності.

Гендерне планування означає процес планування програм та проектів розвитку, які є ґендерно чутливими і які враховують вплив різних ґендерних ролей та ґендерних потреб жінок і чоловіків на цільову громаду чи сектор. Передбачає відбір відповідних підходів з метою вирішення не лише практичних потреб жінок та чоловіків, але й

визначення відправних точок для подолання проблеми нерівних відносин (тобто стратегічні потреби) та підвищення ґендерної чутливості політичного діалогу.

Ґендерні ролі – це звична поведінка у певному суспільстві/громаді чи в іншій соціальній групі, яка визначає, яка діяльність, завдання та обов'язки сприймаються як чоловічі та жіночі. На ґендерні ролі впливають вік, клас, раса, етнічна та релігійна належність, а також географічне, економічне та політичне середовище. Зміни ґендерних ролей часто виникають у відповідь на зміну економічних, природних чи політичних обставин, включаючи розвиток.

Продуктивні ролі - це поняття стосується діяльності чоловіків та жінок з метою виробництва товарів та послуг або на продаж чи обмін, або для задоволення потреб родини. Наприклад, у сільському господарстві продуктивна діяльність включає вирощування, тваринництво та садівництво або для самих фермерів або для інших найманих ними людей.

Репродуктивні ролі - це поняття стосується діяльності, необхідної для відновлення робочої сили суспільства та передбачає дітонародження, виховання дітей, догляд за членами родини, наприклад, дітьми, особами старшого віку та робітниками. Ці завдання здебільшого виконуються жінками.

Суспільні ролі – включають колективну організацію соціальних заходів та послуг: церемоній та святкувань, заходів, що мають важливе значення для громади, участь у роботі груп та організацій, політичну діяльність на місцевому рівні. Цей тип роботи рідко розглядається у контексті економічного аналізу життя громади. Передбачає добровільне приділення значних обсягів часу і є важливою складовою соціального, духовного та культурного розвитку громади.

Потрійна роль / потрійне навантаження- ці терміни стосуються того, що жінки працюють довше та більш фрагментарно, ніж чоловіки, оскільки жінки, як правило, виконують три різні ґендерні ролі – репродуктивну роль, продуктивну роль та роботу у громаді.

Ґендерні потреби - це поняття впливає з того факту, що жінки та чоловіки мають різні ролі з огляду на свою стать та різні ґендерні потреби. Ці потреби можна класифікувати або як стратегічні, або як практичні потреби.

Практичні ґендерні потреби – це потреби, які усвідомлюються жінками як виконавцями певних соціальних ролей. ПГП не спростовують ґендерний розподіл праці та залежне становище, не спрямовані на покращення статусу жінки, хоча і впливають з нього. ПГП – це реакція на безпосередню та явну потребу, визначену у певному контексті, носить практичний характер, наприклад, необхідність у водопостачанні, системі охорони здоров'я та працевлаштуванні.

Стратегічні ґендерні потреби – це потреби, усвідомлювані жінками як результат залежного становища у суспільстві по відношенню до чоловіків. СГП відрізняються за певним контекстом, пов'язаним, наприклад, з ґендерним розподілом праці, влади та контролю. Можуть включати в себе юридичні аспекти, проблеми насилля в сім'ї, рівності в зарплаті за однакову працю, медичні аспекти тощо. Задоволення СГП допомагає жінкам досягати ґендерної рівності і, як наслідок, змінює становище, в якому жінки мають залежний статус. На відміну від практичних ґендерних потреб, СГП – більш довгострокові та менш помітні

Ресурси - можуть бути економічними, наприклад, земля чи устаткування; політичними, наприклад, представництво, лідерство та правові структури; соціальними, наприклад, догляд за дітьми, планування сім'ї, освіти; часовими – важливий, проте часто обмежений ресурс.

ґендерний розподіл праці/розподіл праці за статевою ознакою - прийнята поведінка у певному суспільстві громаді, яка визначає розподіл праці у продуктивних системах, іншими словами, коли діяльність, завдання та обов'язки сприймаються як суто чоловічі та жіночі і загалом виконуються відповідно.

Індекс ґендерного розвитку - зведений індекс, який визначає середні досягнення за трьома основними вимірами, які враховані в індексі розвитку людини – тривале та здорове життя, рівень освіти, а також гідний стандарт життя – скореговані на нерівність між жінками та чоловіками.

ґендерна експертиза – різновид соціального аналізу, який базується на ґендерній методології і полягає у визначенні відмінностей у політичному, соціально-економічному та культурному статусах різних

ґендерних груп та їх взаємостосунків, виражених у суспільстві через ґендерні відносини.

Ґендерне інтегрування – впровадження ґендерного підходу у всі політики, на всіх рівнях усіма суб'єктами політичної діяльності в процесі реорганізації, реформування і оновлення, зміни і розвитку суспільства, визначення напрямів і оцінки політичних перетворень.

Ґендерна справедливість – забезпечення в суспільстві уявлень про належне співвідношення між працею та винагородою, соціальним статусом, правами та обов'язками і їх реальним втіленням для чоловіків і жінок у різних сферах життєдіяльності. Як складова соціальної справедливості є однією з фундаментальних цінностей суспільно-політичного життя.

Ґендерний паритет – ґендерний принцип у відносинах між чоловіком та жінкою, реальне визнання ними рівноваги у праві вибору, використанні можливостей, ґендерній само ідентифікації й особистій самореалізації.

Ґендерні ролі – утверджена в системі соціальної культури диференціація зразків поведінки, форм діяльності, способів самоутвердження, статусів, прав і обов'язків індивідів, які визначають їх статево належність. Така диференціація базована на нормах і правилах, які особистість засвоює й якими керується в конкретній соціально-історичній ситуації. У розподілі ролей між жінкою та чоловіком переважає традиційний патріархальний підхід. Ґендерні ролі не є результатом природного порядку: вони виникли не в результаті природних відмінностей між чоловіком та жінкою, а склались на основі культурних і соціальних особливостей суспільства.

Рівність прав – це наділення однаковими правами де-юре осіб жіночої та чоловічої статей у всіх сферах життя та забезпечення де-юре рівних умов їх здійснення. Це правова проблема, яка орієнтована на законодавство. Її розв'язання пов'язане із наявністю чіткого розуміння правової політики, визначення правової стратегії. Забезпечення рівності прав людини передбачає забезпечення прав жінок і чоловіків через зняття всіх форм дискримінації за статтю.

Рівність можливостей (гарантій) – це система засобів та рівних умов де-факто щодо рівного доступу, розподілу, використання політичних, економічних, соціальних та культурних цінностей, які виключали б

дискримінацію та обмеження будь-якої статі, негативно впливали б на її життєдіяльність і самовираження.

Рівність можливостей – це не лише правова, а й соціально-економічна, культурна проблема. Рівність статей не означає ігнорування їх біологічних відмінностей, фізичних можливостей, фізіологічних особливостей, психічних та психологічних характеристик, розгляду становища жінок і чоловіків поза місцем і часом, умовами соціального буття. Ці відмінності не повинні негативно відбиватися на умовах життя жінок і чоловіків, спричиняти дискримінацію.

Національне законодавство щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків

1. Конституція України.
2. Закон України «Про ратифікацію Факультативного протоколу до Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок» від 05.06.2003 № 946-IV.
3. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 № 2866-IV
4. Закон України «Про протидію торгівлі людьми» від 20 вересня 2011 року № 3739-VI.
5. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.17 р. № 2229-VIII.
6. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 6 вересня 2012 року № 5207-VI.
7. Указ Президента України «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 26.07.2005 № 1135/2005.
8. Указ Президента України «Про Положення про Міністерство соціальної політики України» від 06.04.2011 № 389/2011
9. Постанова КМ України «Про консультативно-дорадчі органи з питань сім'ї, ґендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми» від 05.09.2007 № 1087.
10. Постанова КМ України «Про проведення ґендерно-правової експертизи» від 12.04.2006 № 504.
11. Постанова КМ України «Про затвердження Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року» від 11 квітня 2018 р. № 273.
12. Розпорядження КМ України «Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека” на період до 2020 року від 24 лютого 2016 р. № 113-р».
13. Розпорядження КМ України «Про затвердження Національного плану дій з виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок до восьмої періодичної доповіді України про виконання Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок на період до 2021 року» від 5 вересня 2018 р. № 634-р.

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків / Закон України від від 8 вересня 2005 року № 2866 – IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> - станом на 24.11.2018.
2. Інтегрування гендерного підходу в державну політику України. – К. : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. – 128 с.
3. Карбовська Н. Інструменти інтегрування концепції ґендерної рівності в роботу органів місцевої влади / Н. Карбовська, Т. Литвинова. – К., Український Жіночий Фонд, 2010. – 116 с.
4. Мельник Т. 50/50: Сучасне ґендерне мислення: Словник / Т. Мельник, Л. Кобелянська. – К. : «К.І.С.», 2005. – 280 с.
5. «Ми різні – ми рівні». Основи культури гендерної рівності: Навчальний посібник для учнів 9-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів / за ред. О. Семиколенової – К. : «К.І.С.», 2007. – 176 с.
6. Основи теорії ґендеру: Навчальний посібник. – К. : «К.І.С.», 2004. – 536 с.
7. Основні стратегії та методології ґендерного інтегрування. Керівництво з використання методології «ЗР». Авторський колектив: Н. Карбовська, Т. Литвинова, Т. Мельник, О. Сулова. – К. : Український Жіночий Фонд, 2007. – 120 с.
8. Практическое руководство по внедрению гендерного подхода. Методология. Обзор по секторам. Сборник примеров из практики. 3-е издание. / Под ред. А. Ниеманис. – 2007. – 171 с.
9. Сулова О. Законотворчість: забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків / О. Сулова, Е. Рахімулова. – К. : Заповіт, 2006. – 190 с.
10. Тарановська А. Рекомендації для радників з гендерних питань щодо співпраці з органами державної влади / А. Тарановська. – К., 2010. – 28 с. – (Навчальний посібник).
11. Гендерна рівність в освіті: Посібник для тренерів. – К. : ПРООН, 2010. – 73 с.
12. Гендерна чутливість та впровадження ґендерної політики в Україні / Посібник для тренерів. – К. : ПРООН, 2010. – 203 с.
13. Гендерно-орієнтоване бюджетування: аналіз програм, які фінансуються з бюджету, з позиції гендерної рівності. // Посібник для працівників органів державної влади та місцевого самоврядування. – К., 2017. – 34 с.
14. Гендерно-орієнтоване бюджетування в Україні: теорія та практика: Метод. посіб. – К.: ФОП Клименко, 2016. – 92 с.
15. Іваніна Т. Гендерні аспекти бюджетування на місцевому рівні: практичний посібник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/09511.pdf>

Підготовлено в рамках реалізації спільного проекту управління у справах сім'ї, молоді та спорту Житомирської міської ради та ЖОМГО «Паритет» «Житомир - місто рівних можливостей».

Реалізація проекту стала можлива за фінансової підтримки Міністерства міжнародних справ Канади, яке підтримало спільну діяльність Асоціації міст України (АМУ) та проекту міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст» (Проект ПРОМІС), який в Україні впроваджує Федерація канадських муніципалітетів (ФКМ).

Зміст видання/публікації є виключно думкою авторів та не обов'язково відображає офіційну позицію Міністерства міжнародних справ Канади.